

postjakt att användas mellan Gotland och Öland (1801; i Marinens ritn:ar o Icke inordn. . . , KrA).

Under kriget mellan Sverige och Ryssland 1808–09 utarbetade N ritningar, promemoria och föreskrifter inför byggandet i Västervik, Norrköping och Gävle av skärgårdsfregatter av typen hemmema (1808). N upprättade också 1810 ritningar till en skärgårdsfregatt av typ pojama, avsedd att kunna passera Trollhätte slussar. Konstruktionen medgav att masterna kunde fällas.

N synes ha haft höga krav på ordning och reda, vilket bl a framgår av att han arbetade med projekt till reglementen för virkes- och fartygsbesiktningar. Konstruktionskårens villkor var också föremål för hans omsorger genom framställningar till K M:t. N:s förståelse till självständiga ställningstaganden framgår bl a av hans agerande i en utredning 1811 angående planerna på ett skeppsvarv i Söderköping. Han avvisade där tanken på att bygga en docka för vinteruppläggning av arméns flottas fartyg. Erfarenheterna från Sveaborg hade visat på fuktbildning och dålig luftväxling i dockan. N förordade i stället uppläggning på land och övertäckning av fartygen så att tillräcklig luftcirkulation skulle kunna ske. N var på det hela taget kritisk mot varvsprojektet såsom alltför ogenomtänkt och illa förberett. Han påpekade bl a att markförhållandena krävde pålningsarbeten, rustverksbyggen och stenbeklädnad. Han kritiserade också att den tänkta eskaderns storlek och fartygstyper inte faststälts (M 1744).

N säges ha varit rättrådig, oegennyttig och ha haft ett glatt och behagligt sätt men underskattat sin egen kapacitet (Sheldon). Jämte bl a L af Klinteberg (bd 21) var N en av af Chapmans mer betydande medhjälpare.

Adelsbrev o andra handl:ar efter N samt ritn:ar av honom o af Chapman på Svenneby säteri, Örtomta, Linköping.

Tryckta arbeten: Filosofiska sällskapets pröfvade och antagne fundament-epistlar. Sthlm 1807. 4:o. (26) s, Varnings-epistel (1) s. [Anon verser.] – Äminnelse-tal öfver löjtnanten vid Flottornas constructions-corps Gust. Adolf Nycopp . . . Den 12 nov. 1811 (Tal, hållne i Kongl. Krigsvetenskapsakademien, åren 1811, 1812, 1813 och 1815, Sthlm 1816, s 15–28).

Källor o litt: Svea hovrätts huvudarkiv E IXb:238, nr 72; Statskontorets skrivar till K M:t, vol 163, 1814 sept–dec; M 1744 (Admin handl:ar rör flottan, Avd A:1. Örlogsflottan . . .) o M 1824 (Flottan. Ansökn:ar o meritfört:ar, B:2); Biographica; allt i RA. Förvaltn av sjöärendena, B I (registr 1800–14) o F I (diarier, handl:ar, exp:er 1805–13); Flottans arkiv, nya nummerser avd II, röda nr 1 000 b (handl:ar ang N 1805 o 1811); Marinens ritn:ar; Meritförteckn:ar, flottan (N, 1798); Icke inordnade accessioner, 1968, nr 56; allt i KrA. Skeppsholms förs:s arkiv A II:4, s 124, SSA. Chapmanarkivet, Statens sjöhist museum. Biografica, RHA.

KrVAH åren 1811–15 (1817), s 255 ff; F Neumeyer, Amiral Fredrik Henrik af Chapmans Architectura navalis mercatoria (TiS 1943); F Sheldon, Äminnelse-tal öfver . . . L N . . . 13 nov 1815 (Tal, hållne i KrVA, åren 1811 . . . o 1815, 1816); Öfversten o secund-chefen . . . L N:s biographie (VAH för år 1817, 1817).

Lennart Rosell

Nordencrantz, Anders, före adl *Bachman-son*, f 6 jan (Orig:geneal), dp 17 jan 1697 i Brunflo, Jämtl, d 19 juli 1772 i Sthlm, Klara. Föräldrar: borgmästaren o riksdagsmannen Lorens Bachman o Margareta Svedina. Borgare i Sundsvall juli 26, led av borgarståndet vid riksdagen 26–27 (led av ekonomi- o kommersedeput), sv konsul i Lissabon 9 okt 27 (instr 18 mars 28)–6 febr 38, agents titel 12 juli 31, led av järnhandelskommissionen 43–50, adl 27 sept 43, led av adelsståndet vid riksdagarna från 46 (led av SU o bankodeput 65–66), kommerseråd 6 okt 47–26 okt 62, led av statskommissionen 28 jan 57. Nationalekon förf.

G 11 jan 1737 i Sthlm, Ty, m Margareta Sofia Schröder, f 5 juli 1718 där (Orig:geneal), d 3 juni 1757 där, Nik, dtr till grosshandlaren Henrik S o Juliana Rolan.

N:s föräldrar flyttade 1700 till Sundsvall, där fadern blev borgmästare och också drev en handelsrörelse. En självbiografi (Jernkontorets arkiv, RA), som N nedskrev någon tid efter 1747, ger en litterärt färgad bild av ungdomsåren. Barnen var 13 till antalet och faderns villkor ringa. Själv skall han som ung ha haft svårt att lära och fatta och inte varit särskilt omtyckt av föräldrar och syskon. Därför sändes han tidigt bort i tjänst hos andra köpmän, 1710 till Sthlm, 1711 till Gävle, där han blev i åtta år. Efter

att ha sett ett litet av familjen sammanskjutet kapital försvinna med mynttecknens devalvering skall han så 1720 med vänners hjälp och kredit börjat bedriva en tidvis äventyrlig handel på olika hamnar i Bottniska viken under alltjämt pågående krig. Men han tycks också ha arbetat i faderns rörelse: en bouppteckning efter dennes död 1727 visade så stora inestående tillgodohavanden för sonen Anders att det inte fanns mycket därutöver.

Avgörande betydelse för N:s utveckling fick den utlandsresa som han företog 1721–24. Den förde honom först landvägen till Trondheim, där han i bolag med en sväger gjorde affärer i fiskvaror. Med en norsk skeppare begav han sig därifrån på en stormig resa till Skottland och vidare till Irland. Efter en tids uppehåll i Dublin och Drogheda for han över till England, led skeppsbrott på vägen, landsteg i Chester och kom slutligen till London, där han enligt självbiografen blev i 18 månader. En stor resebeskrivning finns i behåll. För den har han utnyttjat bl a kända korografiska och historiska arbeten av Buchanan, Camden, Chamberlayne och Heylin. Men den redovisar också starka personliga intryck dels från Londons varuhandel, dels av den engelska konstitutionen och parlamentet, varpå vilade "all Englands välfärd, prosperité, liberté, proprieté och lycksalighet". Enligt självbiografen tillbringade han tiden i London under knappa omständigheter med studier i handel, hushållning, mekanik, experimentell fysik, historia, politik och språk och med påbörjandet av boken *Arcana*. Kunskaperna i mekanik använde han efter hemkomsten till Sverige för konstruktion av två pumpverk i Karlshamn och Karlskrona och för ritningen till ett tredje för Petersburg på anmodan av den ryske ambassadören.

1723 utkom i London andra upplagan av Mandevilles *Fable of the Bees* med utvidgade anmärkningar och tillägg av dels angreppet på "sedereformatorerna", *An Essay on Charity and Charity-Schools*, dels kritiken av Shaftesbury, *A Search into the Nature of Society*. S å diskuterades i London både juryanklagelser och andra angrepp mot boken liksom författarens försvar. Mandeville omnämns inte i vare sig resebeskrivningen eller

självbiografen men har lämnat djupa spår i N:s ungdomsskrifter. I London fanns också Jonas Alström (Alströmer; bd 1), som i slutet av 1722 utnämns till sv konsul där. En bevarad serie av brev från N till Alström från 1724 och 1728 förmedlar intryck av skuld- respektive klientrelation.

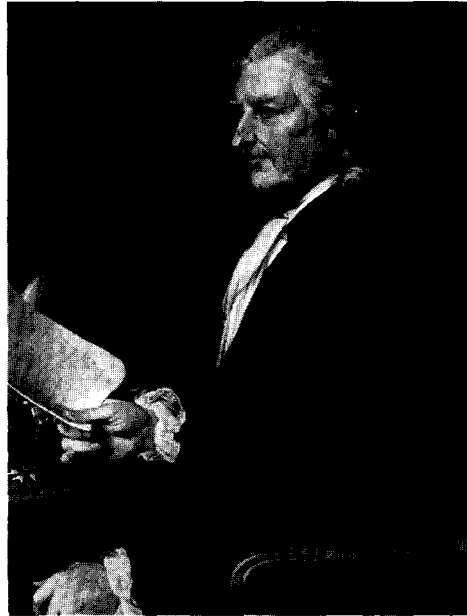
Till riksdagen 1726–27 valdes N att företräda borgerskapet i Sundsvall. Något bidrog väl därvid att han kunde fås "för bättre köp", då han ändå skulle vistas i Sthlm den tid riksdagen varade. Vid fullmaktens prövning i borgarståndet föll han för regeln att riksdagsmannaskap krävde bofasthet i den väljande staden samt sex års burskap där. Kampen för att trots allt få fullgöra uppdraget förde han med den kombination av envis och oförskämd stridbarhet och dokumenterad talang och kapacitet som skulle prägla så många av hans fälttåg. Sitt mandat försvarade han i aggressiva memorial, som framkallade ståndets indignation och anmälan för sidvörnad till justitiekanslern. Samtidigt erbjöd han ståndet värtaliga och politiskt slagkraftiga pläderingar för betydelse av "ett borgerligt väsende", för köpmannakapitalens bevarande, för borgerskapets status och för städernas rättigheter, som väckte erkännanden och uppskattning. I jan 1727 intogs han så i ståndet, där han också i fortsättningen utvecklade stor aktivitet. Självbiografen nämner främst den obekväma kritik av ett projekterat saltsjuderi med både engelska och mäktiga inhemska intressenter som sedan trycktes i *Arcana*, och där de engelska köpmännens sinistra planer på ett övertagande av Sveriges handel på de "södra orterna" avslöjades. Vidare framhåller den försvaret av de mindre städernas indragningshotade stadsprivilegier och därvid särskilt hans insats i den sk Falu-saken mellan Swab (för Stora Kopparberg och bergsrätten) och Grossman (för Falu stad och borgerskap).

N:s riksdagsmannauppsdrag blev också på andra områden en stor personlig framgång. Han valdes till ledamot av den viktiga ekonomi- och kommersedeputationen. Han förfäktade framgångsrikt sina väljares och de små städernas intressen och förordade enighet och sammanhållning mellan städerna. Han förhandlade för ståndet och fick formulera dess ståndpunkt i viktiga frågor

såsom manufakturpolitiken, licentfrågan och frågan om kontributionen. Med sin självständiga sammankoppling av anglosachsisk merkantilism och sv städers intressen lyckades han också politiskt förankra publiceringen 1730 av sin *Arcana oeconomiae et commercii*.

Vid dutet av riksdagen 1726–27 begärde N och fick borgarståndets rekommendation till statstjänst. Några månader senare utnämndes han till sv konsul i Lissabon. Dit reste han 1728 över Gbg, Khvn, Hamburg, Amsterdam och London. Tjänsten gav honom möjligheter att utveckla dels sina tidigare omsorger om den sv saltimporten från Setubal, dels sina kunskaper om Spanien, som han på K M:ts befallning besökte 1733, och om den spanska marknaden. Men den förde honom också tidigt i konflikt med sv köpmän och skeppare. Striden gällde framför allt konsulatsavgifterna. Dess bakgrund var att tjänster som konsul normalt förbehölls medlemmar av förmögna handelshus med möjligheter att dryga ut inkomsterna med kommissionshandel för hemmavarandes räkning, medan N:s utgångspunkt var, att tjänstens kostnader skulle bestridas med avgifterna.

Den hemresa som N fick tillstånd att göra 1734 blev definitiv. 1735 ställdes han inför en kommission med uppdrag att utreda om han tagit ut för höga avgifter. Där mötte han en rad ledande stockholmsköpmän – Appelrooth, Bedoire, Grill, Anders och Thomas Plomgren, Roselius och Toutin – som sina vedersakare. Sedan N avvisat ett förslag till förlikning, fann kommissionen, att han tagit ut högre avgifter än vad hans instruktion medgav. Härtill anslöt sig rådet med knapp majoritet i april 1736. I okt följande år begärde N att bli återkallad från konsulatet med viss ersättning och pension tills han fick annan tjänst. Rådet beslöt i febr 1738 att återkalla honom. Den pension som han då beviljades var mindre än den begärda och drogs in av ständerna vid riksdagen 1738–39. Hans spanska erfarenheter togs i anspråk av K M:t 1740, och 1741 besvarade han sig i rådet över att inte ha kommit ifråga som sv minister i Spanien. Ännu i samband med sin utnämning till kommerseråd hävdade han som sin rätt att som alternativ till tjänst och säte i kommers-

ANDERS NORDENCRANTZ
Målning (beskuren) av P Krafft d ä
Foto SPA

kollegium antingen få ut eller efter rättslig prövning frändömas den under 10 år innesående pensionen.

Också för N som publicist medförde 1730-talet besvikelser. Den ekonomiska förlust som utgivningen av *Arcana* åsamkade honom är liksom andra lidanden kanske överdriven i självbiografin. Arbetet med en planerad fortsättning i tre delar lades emellertid åsido för ett annat arbete om hushållningens konstitutionella förutsättningar i Sverige: *Anatomia et scrutamen status politiæ & oeconomiae svecanæ*. Han fann det från början utsiktslöst att få detta tryckt i Sverige, och vidtog förberedelser för dess tryckning i Hamburg. Det skulle dock aldrig komma ut. Självbiografin hävdar att det förelåg i tryckfärdigt skick, när den polska valfrågan i början av 1733 skapade en omöjlig politisk konjunktur, att det sedan belades med kvarstad för ådragna skulder, och att det slutligen måste brännas för att rädda författaren undan vidare förföljelser i samband med kommissionsgranskningen av hans verksamhet som konsul. En frukt av de spanska studierna kom däremot ut: En kort historisk beskrifning, om the rätte orsaker-

na til göthiska rikets undergång i Spanien, och thet närvarandes tilstånd, som trots motstånd i prästeståndet trycktes 1743.

Det äktenskap som N ingick 1737 innebar avgörande förändringar i hans ekonomiska situation. Han förvärvade nu Skebo och Ortala järnbruk i Roslagen, senare också Mänäs masugn i Nykyrko socken i Finland, gjorde nyinvesteringar, hade konflikter med presumtiva kolbönder både i Sverige och i Finland och begärde 1741 tillökning i smidet för sitt Skebo. Kom så den diskussion om brukshanteringens betryckta läge vid riksdagen 1742–43 som skulle utmynna i tillkomsten av Jernkontoret 1747. I denna diskussion ingrep N med planer, som var andra och gick längre än dem som sedan kom att förverkligas. De präglades dels av visionära handelspolitiska perspektiv, dels av hans egna planer på utvidgad produktion, slutligen också av hans aversion och misstro gentemot järnhandelns storföretagare. Som ledamot i järnhandelskommissionen föreslog han, att bruksägarna skulle göras mer oberoende av köpmännen, dels genom att de organiserade sig i en försäljningskartell, dels genom att de tillförsäkrades en från köpmännen oavhängig förlagskredit under tillverkningsstiden. Samtidigt skulle exportmarknaden utvidgas och beroendet av England minskas, framför allt genom franska åtaganden om köp av sv järn. I detta syfte tog N redan 1743 kontakt med Frankrikes ambassadör i Sthlm. Under en resa till bl a Paris påföljande år förde han med hjälp av C F Scheffer och A Rydelius fortsatta förhandlingar, som nu också inbegrep en stor fransk kredit till den sv järnhanteringen i utbyte mot utrymme för franska intressen i det ostindiska kompaniet under dess andra oktroy (från 1746).

N framhöll själv långt senare, att hans kombinerade projekt var starkt präglat av de politiska konjunkturen. Att han i de franska förhandlingarna också direkt sökte tillvarata egna affärsintressen framgår av bevarade brev från Scheffer och Rydelius. Framgångarna uteblev dock. Frankrikes engagemang i Sverige förblev renodlat politiskt, och förslaget om en försäljningskartell avvisades av en tämligen enad front av bruksägare och järnexporterande storköpmän. Den organisation som förverkligades

kom väsentligen att bygga på produktionsbegränsning genom smidesreglering i förening med pantsättning av vågfört järn i banken och vissa möjligheter till prisreglerande stödköp från Jernkontorets sida. Ritningarna härtill hade till väsentlig del dragits upp av Thomas Plomgren, som också inträdde i ledningen. N tillerkändes en inte oansenlig ekonomisk belöning för sina insatser, utöver tjänsten i kommerskollegium. Men han betvivlade aldrig, att det var exportörerna och växeltrassenterna som segrat i och med detta Jernkontors tillkomst.

50 år gammal hade N alltså blivit både brukspatron och kommerseråd. Båda dessa verksamheter avvecklades kring 1750-talets mitt. I stället blev det de vetenskapliga litterära planerna från 1730-talet som kom åtminstone närmare ett förverkligande. Fastigheterna såldes 1756. Från sin tjänstgöring i kommerskollegium frigjordes han 1754 för att utarbeta material till en beredning i näringsfrågor under kanslipresidenten A J von Höpkens (bd 19) ledning. Frågorna om "finansverket", växelkursen och bank- och penningpolitiken skulle här snart träda i förgrunden. Nya näringspolitiska ståndpunkter redovisade N 1756 i Påminnelser vid manufactur-commissarien Eric Salanders så kallade Genväg til slögder. S å gav han sig också in i en pamflettdiskussion dels om tryckfriheten, dels om "rättegångars förkortande, lag, domare och folk". Den i sin tur utmynnade i hans stora arbete Til riksens höglofl ständer . . . år 1760, där författningsfrågorna från Anatomia et scrutamen tas upp på nytt.

Arbetet om hushållningen och finansverket, också det mycket stort men aldrig tryckt, erbjöds i mer eller mindre ofullbordad form först rådet i början av 1755–56 års riksdag, därefter SU vid samma riksdag, så kanslipresidenten 1757, när växelkursen på nytt rusat i höjden, och slutligen återigen rådet genom Scheffers förmedling i början av 1760. N måste med detta verk anses ha prioritet, när det gällde att explicit avvisa handelsbalansen som orsak till växelkursens stegring för att i stället knyta denna till den med bankens utlåning förbundna sedexpansionen. För dem som var ansvariga för bank- och växelkurspolitiken, alltså det sty-

rande hattpartiets ledare, fanns knappast någon annan politisk möjlighet än att skjuta anbudet ifrån sig. För N återstod att vädja till den av krig och inflation stärkta oppositionen vid den riksdag som samlades på hösten 1760. Till en början vann han här snabba framgångar, som underlättades av den av Pechlin ledda utbrytningen ur hattpartiet. Det memorial i vilket han (18 nov) erbjöd ständerna den höga växelkursens orsaker och botemedel pekade ganska oförtydligt ut banklånen som "sjukdomen", samtidigt som det ställde dramatiskt orimliga villkor. En särskild beredning skulle utses med förbigående av SU; N skulle själv få föreslå dess ledamöter; den skulle först studera hans arbete under tysthetskåp för att sedan efter att ha tagit del av sanningen vara förpliktad att för ständerna uppge hela sammanhanget. Den Nordencrantziska växelberedningen tillsattes enligt hans villkor, sammanträdde första gången knappt en månad senare och hade ett sammandrag av de relevanta delarna av hans manus färdigställt efter ytterligare en månad (16 jan 1761). Då hade emellertid Pechlin i hemlighet gjort upp med hattpartiets ledning. N föll i viss mån på eget grepp. Beredningens konstitutionella kompetens kunde ifrågasättas, och hela frågan manövrerades över till en annan deputation, till hälften utsedd av sekreta utskottet och även i övrigt med annan politisk sammansättning. N vädjade på nytt till ständerna. Men hans växelberedning var desarmerad, och hans ställning hade på våren 1761 försvagats avsevärt.

N:s andra projekt vid samma riksdag var den konstitutionella kritiken med dess angrepp på ämbetsmannavälde, livstidsämbeten och ståndsprivilegier och dess krav på att den lagstiftande makten skulle anförtros egendomsägarna, rikets odalmän. Till rikens höglöfl ständer . . . hade tryckts 1759 med censurs imprimatur. Men rådet hade på begäran av justitiekanslern beslutat överlämna skriften till ständernas egen prövning och förbjudit författaren att dessförinnan sprida den. Den tänkta proceduren föregreps av N. I ett memorial i riksdagens begynnelse (29 okt 1760) delgav han ständerna, att han som riksdagsman velat tillstålla dem sitt arbete men hindrats därifrån av justitiekanslerns befallning. Detta tycktes

honom strida mot författningens förbud mot intrång i ständernas fria överläggningar vid deras sammankomster, och han avvaktade nu ständernas yttrande över om han skulle åtlöda befallningen. Ständerna biföll genast att boken utdelades till riksdagens ledamöter. Reaktionerna kom på våren och sommaren 1761. Motskrifter började utkomma. Pechlin, som verksamt bidragit till oskadliggörandet av växelberedningen, gav också här signaler: de som allmänt beljög ämbetsmän och tillvitade dem våld och vrångvisa borde straffas såsom för falska rykten rörande rikets säkerhet. Direkt angreps N med prosten Jonas Hjortsberg Larssons (bd 19) memorial i prästeståndet i april 1761: i sin bok hade han skrivit mot Guds ord, skämt ut fäderneslandet och folket, förklenat grundlagarna, smädat rikens ständer och klandrat deras privilegier. Det gav borgar- och bondestånden anledning att besluta om en särskild ständernas deputation, som skulle granska och vederlägga boken och utkräva ansvar av både författaren och censor. Mer preciserade argument gavs i diskussionen på riddarhuset 3 juli (AdRP 21, s 206–226). N hade betecknat lagarna som stöd för mörker och egen nytta, angripit indelningen i fyra stånd, kritiserat alla privilegier, särskilt adelns, påstått livstidsämbeten vara skadliga och beskyllt ämbetsmän och domare för orättvisa "nästan på lika sätt som Dalallmogen det gjorde". Han hade ingen grund för att åberopa Englands tryckfrihet som föredömlig: den, som där vågade oförsynt angripa Överhuset eller ville sammanstöpa Övre och Nedre parlamentshusen, blev säkert hängd. Ingen ville på riddarhuset avstyrka utskottsgranskning av boken, men en knapp majoritet (325 mot 321) ville hänskjuta denna till den redan tillsatta stora särskilda deputationen utan ansvar för författare och censor. Prästeståndet anslöt sig till adeln i ansvarsfrågan men stannade i lika röstetal när det gällde depositionsfrågan. En liten särskild deputation över N:s bok blev därmed beslutad och tillsatt sommaren 1761, och dess sammansättning var inte till hans fördel.

Därefter arbetade både tiden och växelkursen för N. Det samband mellan banklån och växelkurs som den officiella handelsbansläran länge förmått undertrycka bröt

1760–61 igenom på bred front. Det fanns dock viktiga skillnader mellan olika tolkningar av detta samband och därmed sammanhängande slutsatser och rekommendationer. Där var å ena sidan den genomförda kvantitetsteorin, företrädd av P N Christiernin (bd 8), som framhävde den allmänna värdestegringens likformiga och därför rent nominella karaktär, som förhöll sig avvärjande till en deflationspolitik med hänvisning till dess depressiva konsekvenser, men som också underskattade svårigheterna att kompensera betydande grupper av kronans löntagare, vilkas inkomster inflationen delvis hade urholkat. Mer eller mindre övertygade deflationister kunde å sin sida skjuta in sig särskilt på fastighetslånen. Det var oneligen dessa lån som hade den sämsta täckningen i den expansiva bankpolitikens traditionella merkantilistiska motiveringar. Det kunde dessutom hävdas, att fastighetslån var mindre relaterade till ökad produktion och omsättning än järn- och manufakturpolitikens varubelåning, kanske också mer ledande till överflödskonsumtion och därmed sammanhängande tryck på betalningsbalansen. Den linjen drevs framför allt i det betänkande som den av föregående riksdag tillsatta handels- och ekonomikommissionen – med Jacob Faggot (bd 14) som sekreterare – avgav till SU:s deputerade över växelärendena i dec 1760. Att fastighetslånen då svarade för minst 70% av bankens utlåning till enskilda var känt bara för dem som hade tillgång till bankens lånestatistik. Dit hörde bankodeputationen, som i juni 1761 utöver viss återbetalning av kronans lån föreslog inskränkningar i just fastighetslånen, däremot inte SU, som efter smärre justeringar vidarebefordrade förslaget till ständerna i sept s å.

Vid behandlingen av SU:s protokollsutdrag om lånen på hösten 1761 kunde många på riddarhuset beteckna förslaget som ett senkommet erkännande till N och hans växelberedning. Men skuldsatta och låneberoende jordägare kunde också erinra sig att hans förslag varit annorlunda och ur deras synpunkt något smakligare. N var säkert medveten om fastighetslånens betydelse, och han hade också häftigt angripit den 1756 beslutade nedsättningen av bankens utlåningsränta. De omedelbara åtgärder

han föreslagit i växelberedningen omfattade emellertid förbud mot och indrivning av alla lån på exportabla varor, bruksegenomar och värdepapper jämte utrensning ur bankofullmäktige och bankodeputation av alla låntagare i banken. I hans konception var det exportörernas och växeltrassenternas intresse av deprecieringsvinster som låg bakom kursstegringen, och det var särskilt belåningen av vågfört järn i banken som givit dem möjligheter att hålla tillbaka växelutbudet. Föreställningen om den förda bank- och penningpolitiken som ett "köpmans system med stark sedelroulance" (Christer Horn 15 febr 1762; AdRP 23, s 108) fick en påtagligt förstärkt ställning mot slutet av riksdagen 1760–62. I nov 1761 beslöt adeln att uttala sig för förbud mot banklån på exportabla produkter till nästa riksdag och att samtidigt avstyrka en av SU föreslagen skärpning av avbetalningsvillkoren på redan beviljade lån. Sedan banken tillsvidare stängts för all utlåning i febr 1762 och kursen fortsatt att stiga, beslöt adeln i maj s å att på nytt vända sig till N med anmodan om att han till adelns ledamöter i växelberedningen skulle uppge sina slutliga förslag till växelkursens botande. På dennes inrådan tog adeln också ställning för en rad drastiska åtgärder: tullen på ut- och ingående varor skulle erläggas i silver; kontrakt om köp av exportvaror skulle avslutas i riksdaler, varpå vid betalning med sedlar dessa skulle värderas efter förfallotidens växelkurs; trassenter med lån i banken skulle inom tre år nödgas återbetala sina lån, om växelkursen inte inom samma tid hade fällits till 40 mark. Borgarståndets avslag hindrade dessa beslut från att bli riksdagens. N fick emellertid flera av sina memorial om växelkursen tryckta av adelsståndet. Till bilden hör också att den särskilda deputation som skulle granska hans bok aldrig redovisade några resultat.

N:s obestridda framgångar vid riksdagen följdes av personliga sorger och nederlag. Hans ende son dog 1762. Hans fastigheter hade visat sig vara köpta genom bulvan av Robert Finlay (bd 16) och John Jennings (bd 20), båda liksom Pechlin svärsöner till Thomas Plomgren. En del av köpeskillingen var inestående till 1763–64, då penningvärdet halverats, och han förlo-

rade i slutet av 1762 också den process i vilken han krävt att den skulle gäldas i substansmynt. Boken *Om Svea rikets finanzeverk 1720–1762* – en rasande stridsskrift mot Plomgren, Gustaf Kierman (bd 21) och Fredrik Gyllenborg (bd 17) – trycktes i Hamburg 1764, men dess spridning i Sverige förbjöds.

Vid riksdagen 1765–66 ändrades maktförhållandena. Det segrande mösspartiet placerade N i SU och bankodeputationen. Här deltog han aktivt i inledningen av räfsten med de överlevande huvudmännen för växelkontoren, bl a genom att på grundval av granskningen av bankens huvudböcker i mars kalla Kierman och J Lefebure (bd 22) till förhör inför bankodeputationen. På sommaren utarbetade han ett underlag för bankodeputationens berättelse om penningväsendet, som i hög grad renodlade exportörernas ansvar; det direkta utpekandet av ett antal stora järnexportörer, bland dem Finlay och Jennings, ströks dock trots författarens protester i den beslutade versionen. På N:s fördrag fastställde SU i början av 1766 en växelkurs för året om 70 mark, och han hade i slutet av 1765 varnat för att låta den planerade apprecieringen till "pari" pågå så lång tid som nio år med hänvisning till risken för politiska omkastningar. Hans medansvar för deflationen är obestriddigt, men det hindrade honom inte från att utan framgång erbjuda sina penningteoretiska tjänster både till det av mössorna dominerade bankofullmäktige 1768 och till det av hattpartiet kontrollerade SU vid riksdagen 1769.

N fortsatte också att publicera omfattande skrifter. Till den fortgående kampanjen mot exportörer och växelvinglare hörde *Bekymmerlösa stunders menlösa och oväldiga tankar . . . (1767–70)* och *Tankar om hemligheter, tysthets-eder . . . (1769–71)*, båda flerbandiga. Tryckfrihetsförordningen 1766 öppnade också vägen för publiceringen av ett äldre arbete: *Tankar om krig i gemen och Sveriges krig i synnerhet (1767–72)*, som påbörjats under det pommerska kriget 1758.

Striden mot Finlay och Jennings fördes till det bittra slutet under riksdagen 1771–72. SU ålades att bevaka den kronans rätt gentemot dem, som N i sina skrifter försökt

göra gällande. En utredning inom utskottet, verkställd av de två mössledarna F U v Essen (bd 14) och C de Frietzcky (bd 10), med vilka N hade samarbetat vid 1765–66 års riksdag, fritog emellertid de angripna från allt rättsligt ansvar. N var då svårt sjuk och hade mindre än tre veckor kvar att leva. Hans sista skrift medförde en oförsonlig brytning med de två tidigare bundsförväntarna, som nu tagit hans fiender i försvar.

I frihetstidens politiska och ekonomiska litteratur är N en ovanlig och stark personlighet: påtagligt självlärd, upproriskt stridbar, monoman och motsägelsefull. Hans språk är ofta regelvidrigt, framställningen alltid överlastad och ordrik intill det absurda, med sparsamma inslag av folkligt kärnfull humor. Han var mycket beläst både i äldre och samtida litteratur, åberopade flitigt stora auktoriteter men tog gärna också avstånd från dem och förhåller sig på det hela taget ovanligt självständig till det han finner användning för. Upplýsningens idéer rör sig i hans verk synbarligen obesvärat sida vid sida med Gamla testamentets.

N:s *Arcana oeconomiae et commercii* ter sig först som minst självständig och väsentligen som en tidig presentation av engelsk merkantilism i Sverige. Mycket är, med och utan angivande, översatt från kända författare: Mun, Child, Temple, Roberts, Davenant, Charles King, Mandeville. Karakteristiska ståndpunkter är också övertagna utan vare sig tvekan, nyanser eller ens särskilt sinne för de analytiska inslagen. Handelsbalsläran är grov, förädlingsarbetets och den artificiella rikedomens möjligheter tycks obegränsade, det "borgerliga väsendets" företräden är obetingade liksom tilltron till en manufakturfrämjande politik. Men boken är samtidigt uppbyggd av hans ingivna memorial vid 1726–27 års riksdag. Vad som entusiastiskt försvaras och förordas med stöd av engelsk merkantilism blir på så sätt också de små sv städernas privilegier, bevarandet av köpmäns kapital och kunskaper inom ståndet och näringen, tegelbruk, västerhavsfiske och en fortsatt import av salt till Sverige. Kopplingarna framstår inte som helt otvungna. Direkt främjande för engelsk politisk aritmetikens produktivetskriterier var också gränsdragningen mellan "närande" och "tärande" ef-

ter stånd, obekymrat gjord så att "väre-" och "lärestånden" blev tärande.

Avståndet till de ståndpunkter som N sedan förde fram i 1750-talets ekonomiska diskussion kan framstå som stort. Stridskriften Påminnelser vid manufactur-commissarien Eric Salanders så kallade Genväg til slögder (1756) vände sig inte bara mot oligopol och privilegiering av stora företag. Utifrån argumentet att tillverkningsindustrin bara kunde utvecklas genom kostnads-sänkningar företrädde N nu en radikal "reformmerkantilism", som i princip avvisade all näringsreglering, däribland åtgärder mot hemslöjd och landsköp samt särskiljande av stads- och lantmannanäringar. En position på vägen intas i en broschyr till 1746-47 års riksdag: Vålment föreställning om landsens bruk, som argumenterade för potatisodling och stöd till nyodling. Motfrågan om inte städer och borgerliga näringsmedel vore den rätta och sannskyldiga grunden till ett lands uppodlande besvarades här med att utvecklingen av sådana städer som kunde ge jordbruket avsättning i sin tur hade andra förutsättningar: förmåner och friheter måste först bringas till överensstämmelse med allmänintresset, vissa ekonomiska privilegier upphävas, den inskränkta besittningen av jord ändras, onödiga karaktärer och ranger avskaffas, adelskap inskränkas med införande av primogenitur, jordägandet göras säkert och kronoinkomsterna reformeras.

Redan i Arcana framträdde det intresse för konstitutionella frågor som skulle bli det för N väsentliga. Under påverkan från särskilt Mandeville blommar det ut i en medveten och genomförd institutionalism i det otryckta 1730-talsmanuskriptet Anatomia et scrutamen. Här möter en delvis historisk framställning av det sammanhängande komplex av faktorer som enligt N blockerat ekonomisk och politisk utveckling i Sverige: samhällets uppdelning i stånd med mot varandra stridande och oförenliga privilegier och intressen, mångfaldigande av tärande ämbeten och tjänster utöver rikets behov, ämbetsmäns inflytande över den lagstiftande makten, nedvärdering av egendom och produktiva näringsfång, tillväxt av kronans jordegendom och en för varuproduktionen ogymsam statsfinansiering.

Det program för konstitutionella reformer som N företrädde vid 1750-talets slut tillhörde alltså inte det årtiondets politiska idéutveckling. Det förelåg i alla väsentliga delar färdigt redan på 1730-talet och då i en fullständigare och radikalare utformning än i vad han någonsin offentliggjorde. Vad som tillfogades i Til riksens högföfl ständer var framför allt det inledande försöket att förklara samhällets uppkomst med dess i tidigare sv 1700-talslitteratur ensamstående diskussion av Hobbes, Hume, Rousseau och Helvétius, även den med ställningstaganden förberedda av ungdomsårens studier av Mandeville.

Kontinuiteten i N:s ståndpunkter är alltså större än vad hans tryckta arbeten ger vid handen. De insikter han redan på 1730-talet ansåg sig ha vunnit om det sv ståndssamhällets grundläggande institutionella brister ger en saklig grund för den dämpade tilltro till vad en merkantilistisk politik kunde åstadkomma, som han formulerade redan 1747. Andra erfarenheter kan sedan ha bidragit till hans växande misstro mot "köpmannasystemet". Genomgående moment i hans samhällsåskådning var också ett pragmatiskt förordande av ökad tryckfrihet, ett deciderat ställningstagande för religiös tolerans och en avvärjande hållning både till Sveriges "martialiska" traditioner och till prästerskapet. Sammantaget företräder N frihetstidens mest särpräglade och genomgripande samhällskritik.

N:s arkiv, E 3000-3053 (bl a ms till vetensk arbeten, konc, brev, avskr:er, räkenskaper) i RA. Konc o ms även i KB o UUB. – Brev från N i RA (bl a många till A v Fersen d ä) o i UUB (till J Alströmer).

Tryckta arbeten: Arcana oeconomiae et commercii, eller Handelens och hushållnings-värkets hemligheter. Undersökte . . . Af A Bachmanson. T 1*. Sthlm 1730. Fol. (30), 362 s. – En kort historisk beskrifning, om the rätta orsakerne til göthiska rikets undergång i Spanien, och thet närvarandes tilstånd. Skrifvit år 1733. Sthlm 1743. 207 s. [Anon.] Övers: Kurze historische Beschreibung . . . Copenhagen & Leipzig 1749, 143 s (anon). – Vålment föreställning om landsens bruk. Sthlm 1747. 28 s. [Anon; om premiefond för lantbrukets upphjälpande. S 25-28: Påminnelser vid . . . Vålment föreställning . . . (anon).] – Tankar om rättsegångars förkårtande i Sverige. Sthlm 1754. 4:o. (8), 54 s. [Anon; tillskr.] – Påminnelser vid manufactur-commissarien Eric Salanders så kallade Genväg til slögder. Hvarvid

bifogas några oförgripeliga tankar om slögder i gemen; altsammans det allmännas omdöme vördsamst underställt vid riksdagen år 1756. Sthlm u å. 4:o. 119 s. [Anon.] – Oförgripelige tankar, om frihet i bruk af förnuft, pennor och tryck, samt huru långt friheten derutinnan i et fritt samhälle sig sträcka bör, tillika med påföljden deraf. [Rubr.] Sthlm 1756. 4:o. 24 s. [Anon.; beslagtagna till 1760.] – Anmärkning vid åtskillige utkomne skrifter, angående rättegångers förminskning och förkortande. [Rubr.] Sthlm 1756. 4:o. 68 s. [Anon.] – Oförgripelige tankar, angående lag, domare och folk samt en rättskaffens fri- och säkerhet. [Rubr.] Sthlm 1756. 4:o. 63 s. [Anon.] – Förklaring öfver åtskillige munt- och skrifteligen gjorde påminnelser och inkast emot de tvänne i trycket utkomne skrifter. Den första under titel af Anmärkningar vid åtskillige utkomne skrifter, angående rättegångers förminskning och förkortande. Den andra: Oförgripelige tankar om lag, domare och folk, samt en rättskaffens fri- och säkerhet. Altsammans det allmännas omdöme vördsamst underställt vid riksdagen år 1756. Sthlm u å. 4:o. 54 s. [Anon.] – Interims svar på de Oförgripeliga påminnelser, som uti Stockholms påst-tidningar d 25 sept 1758 kundgjorde blifvit vara i trycket utkomne, vid de under sidstledne riksdag, til riksens höglöfl. ständer aflemnade trenne skrifter, om rättegångers förminskning, lag, domare och folk, samt en rättskaffens fri- och säkerhet. Sthlm 1758. 4:o. 95 s. [Anon., undert: R. S.; jfr nedan 1766.] – Til riksens höglöfl. ständer församlade vid riksdagen år 1760. En vördsam föreställning uti et omständeligt svar på de oförgripeliga påminnelser, som uti Stockholms post-tidningar, d 25 sept 1758, kundgjorde blifvit, vara af trycket utkomne, vid de under sidstledne riksdag til riksens höglöfliga ständer aflemnade trenne skrifter om rättegångers förminskning, lag, domare och folk, samt en rättskaffens fri- och säkerhet. Af en deras ledamot och ödmjukaste tjenare. Sthlm 1759. 4:o. (32), 690 s. [Anon.; sammandrag se nedan 1765.] – Tankar om den höga vaxel-coursen och dyrheten i Sverige, Sthlm 1761. 4:o. 15 s. [Anon.] – Om vaxel-coursen. [Rubr.] Sthlm 1761. 4:o. (4) s. [Anon.] – Påminnelser vid juris och oeconomicæ adjunc-ten P. N. Christiernins Utdrag af dess föreläsningar, angående den i Svea rike upstegne vaxel-coursen. [Rubr.] Sthlm 1761. 4:o. 32 s. [Anon.; 2 var.] 2. upl 1771. 24 s. – Historisk berättelse om de förändringar, som sätten, til inkommande och utgående tullens betalande i Sverige, ifrån äldre tider undergått; huru vida den sista förändringen 1743 ifrån caroliner til courant mynt, som är sedlar, jemte carolin-myntets afskaffande, bidragit til den höga vaxel-coursen . . . [Rubr.] Sthlm 1761, 4:o. 23 s. [Anon.] – Försvaret af riksens höglöfl. ständers och riksdagsmäns rättigheter, emot tvänne, under herr bibliothecarien Wildes censur, loco censoris regii, tryckte Påminnelser vid det tryckte Memorial, som med riksens höglöfl. ständers tilstånd uppgifvit är; emedan i samma påminnelser bestrides det väsenteligaste af de rättigheter, som dem, såsom den högstrådande och lagstiftande magten, tillhör. Sthlm 1761. 4:o.

174 s. [Anon.] – Oväldiga tankar om Sveriges närvarande tilstånd i anseende til välmåga och rikedom. Sthlm 1761. 15 s. [Anon.] – Sannolikheter, ofta ogrundade och afven ledande til villfarelse, bevist med innehållet af skriften, kallad: Tankar om Sveriges närvarande tilstånd, i anseende til välmåga och rikedom [av C F Scheffer]. Sthlm 1761. 4:o. 19 s. [Anon.; 2 var.] – N:o 3. Ödmjukt memorial (Åtskillige memorialer, angående myntet och vaxel-coursen, tryckte på högl. ridderskapets och adelens befallning vid riksdagen år 1762, Sthlm 1762, 4:o. [1,] s 33–[50]). – N:o 6 . . . (ibid, [2,] s 11–26). – N:o 8 . . . / N:o 9 . . . / N:o 10. Förslag til en Förordning om vaxel-coursens fällande (ibid, s 29–48). – Kårt sammandrag utur . . . Nordencrantzes skrifter, angående hans vid 1762 års riksdag upgifte förslag til botemedel emot den höga vaxel-coursen. [Rubr.] U o o å. 4:o. 44 s. [Undert: Sat sapienti.] – Bevis, at frihet i tal och skrifter är obillig, straffbar och skadelig för det allmänna och samhällens fredlighet: grundadt på en säker förfarenhet, allmänheten til varning emot de farliga skrifter, som i denna tiden blifvit utgifne eller vidare kunna utgifvas til försvar af tale- och skrif-friheten: tjenande tillika til et välment svar på den nyligen utkomne skriften, kallad: Bevis at friheten i tal och skrifter är billig, berömlig och nyttig för det allmänna [av G W Rabener]. Sthlm 1762. 4:o. 20 s. [Anon.] – [Om Svea rikets financeverk 1720–1762.] D 1*. [Hamburg 1764.] 4:o. 664 s. [Förbjuden 12 jan 1765. Titeln enl anteckn av J H Schröder på det enda kända exemplaret.] – Politiske tankar till högre eftertänka, sammandragne utur ett till riksens högl. ständer, år 1760, af . . . ingifvit memorial, Sthlm 1765. 4:o. 32 s. [Sammandr av arb ovan 1759, av J H Eberhardt.] – Om riksens ständers, rikets, kronans, banquens och undersåtars reciproque rättigheter och skyldigheter uti fordringar och betalningar efter naturlig, all folks- och Sveriges lag, samt juris consulters sammanstående påstående. [Rubr.] Sthlm 1765. 4:o. 71 s. [Anon.] – Oförnekkelige följder, som redan händt, och än vidare vilja hända för riket, kronan, banquen och undersåtare, i brist af reciproque rättigheter och skyldigheter uti fordringar och betalningar. [Rubr.] Sthlm 1765. 4:o. (7) s. [Anon.] – Hvad rätte och förmögne köpmän i ett land uträtta kunna, samt nyttan och nödvändigheten af deras contours uprätt- och vid magt hållande i riket, uti tvenne til riksens höglöfliga ständer på riksdagen år 1726 ingifne memorialer . . . tillika med cammar oeconomicæ handels utskottets betänkande däröfver, och kort utdrag af . . . Arcana oeconomicæ & commercii, utdragne och til trycket å nyo befordrade. Sthlm 1765. 4:o. 22 s., – Oväldige tankar om mensura rerum, eller all tings mått-stäck, som kan leda till välmåga, rikedom och anseende. Sthlm 1765. 4:o. 12 s. [Anon.] – Om skrif-frihet. [Rubr: Transsumt af . . . interimssvar, tryckt . . . 1758, pag. 71 och 72.] Sthlm 1766. 4:o. (4) s. – Korta påminnelser vid det nyligen utkomne så kallade Bref til en vän, om den nedfallne vaxel-coursen och des skadeliga följder [av J J Westberg]. Sthlm 1767. 4:o. 15 s. [Anon.] – Bekym-

merlösa stunders menlösa och oväldiga tankar . . . D 1, 3–5 + Bihang. Sthlm 1767–70. [Anon.] 1. . . , om de betydande anmärkingar, som af en hedervärd landtmän år 1765 i trycket äro utg. och hemligen utdelte, vid en skrift, kallad: Tankar om yppighet och öfverflöd . . . [av A af Botin]. 1767. 139 s. [Jfr Förklaring . . . s å, se nedan.] 3. . . om Sveriges finance, banque, mynt och vèxel-cours &c. 1769. 152 s. 4. . . om ost-indiske handeln i gemen och Sveriges i synnerhet . . . 1769. 135 s. 5. Bekymmerlösa stunders tankar, om än vidare värkingar i riket, af hemligheter, af tysthets-eder . . . 1769. 132 s. Bihang. Til de utkomna delar af Bekymmerslösa stunders tankar, innehållande några underrättelser och svar på de påminnelser, som mundteligen blifvit gjorde vid de utkomna delar hvarvid tillika biläggas några frågor . . . [Rubr.] 1770. 16 s. [Anon.] 2. ggn upl . . . Calmar 1770. – Förklaring öfver de påminnelser, som, dels af otydelighet i skriftsättet, dels af orätt begrepp om meningen, och dels af omild uttydning, varit gjorde vid första delens innehåll af de Menlösa tankar, hvilke mig kunnige blifvit. Sthlm 1767. 4:o. 8 s. [Anon.] 2. upl 1771. – Gensvar, på det Svar och tillika på de Erhinderingar, hvilke äro gjorde [av F Fryxell] vid Förklaringen öfver de påminnelser, som blifvit försporde angående reductionen af vèxel-coursen. Sthlm 1767. 4:o. 26 s. [Anon.] – Til herr författaren af Undersökningen om Gensvarets grunder om 72 och 36 mk tours [F Fryxell]. [Rubr.] Sthlm 1767. 4:o. 20 s. [Anon.] – Tankar om krig i gemen och Sveriges krig i synnerhet, samt hvaruti Sveriges rätta och sanskyldiga interesse består: skrifvit år 1758 [2: . . . består: författade (!) år 1758 och 1759 samt de påföljande.], och hörer til et större värk, som på hög vederbörlig befallning blifvit författadt, men icke förr kunnat komma i dagsljuset. D 1–2. Sthlm 1767–72. (30), 238, 216 s. [Anon.] – Företal (Tankar om friheten i tryck . . . [övers av N, anon], Sthlm 1767, 4:o, s [3–20]; anon). – Anmärkingar, först vid hr. adjuncten och doctoren Christiernins föreläsningars andra del om mynt och vèxel-cours; sedan vid dess critique, i Lärda tidningarne n:o 1, 18 och 27 för år 1768, öfver några ord i Bekymmerlösa stunders tankar, och sist vid bokhållaren Fr---ls [Fryxells] iteratum om 72 och 36 marks tours. Sthlm 1768. 4:o. 52 s. [Anon.] 2. upl 1771. – Påminnelser öfver bruks-patrons Erik Kielbergs vèxel-systeme: jämte förslag til en annan vèxel-systeme. [Rubr.] Sthlm 1768. 4:o. 16 s. [Anon.] – Kundgörelse af et förslag på hvad sätt riksens högloflige ständer måge åtkomma alla nödiga och ännu felande underrättelser, at styra vèxel-coursen, skaffa redbart mynt och hjelpa både riket och banquen ifrån en total undergång. Sthlm 1769. 4:o. 24 s. [Anon.] – Sanningar, som uplysa orsakerna til vèxel-coursens hastiga fall, samt nu öfverklagade vèxelbrist. Sthlm 1769. 4:o. (7) s. [Anon, tillskr.] – Vålmente tankar huru den Svea rike nu svåra tryckande penninge-stagnation kan förekommas, och kronans gäld betalas, samt banco delarne tillika realiseras, utan undersåtarens, kronans eller banquens kännning och skada; upgifne til höga vederbörandes mogna bepröfvande vid 1769 års

riksdag. Sthlm 1769. 4:o. 8 s. [Anon.] – Tankar om hemligheter, tysthets-eder, censurer, inquisitioner, urtima domstolar, klubber, cabaler, picknicker, tvång uti- och våld emot mennisko-förnufts förmögenhetens bruk . . . [= 1–2]. D 1–4. Sthlm 1769–71. 4:o. [Anon.] 1. . . ; förenade med magt i mennisko-väld utan kontroll; samt deras värkingar i och öfver samhällen i gemen, och i Sverige i synnerhet; författat i försvar af Kongl. maj:ts nådiga förordning af den 2. Decemb. 1769 [= 1766] om friheten i tryck, som tillika år alla efterkommandes ädlaste frihet af alla friheter, och är at anse såsom den endast kontroll i vår regering-art emot alt missbruk af magt. 1769. (16), 104 s. 2. 1769. 120 s. 3. Ytterligare tankar om hemligheter och tysthets eder, deras ursprung och värkingar i Sverige. 1770. 229 s. 4. Slutliga tankar om tyst- och hemlighetseder, och deras värkingar i Sverige öfver dess finance, banc, mynt och oeconomie . . . 1771. (16), 72 s, Bilagor 96 s. – Undersökning om de rätta orsakerna til den blandning som skedd af lagstiftande och lagskipande, redofordrande och redoskyldige magternes gjöromål, de derpå följde oredor . . . tillika med förslaget om en säkerhets-act, såsom hjelp deremot, hvilket vid 1769 års riksdag förorsakade så stor misshällighet emellan riksens högloflige ständer. Sthlm 1770. 4:o. (12), 250 s. [Anon.] – Loco conferentiæ emot grefliga Gyllenborgske sterbhusets interessenter och curatörer, angående deras formerade præntioner under varande concours. [Rubr.] Sthlm 1770. 4:o. 20 s. [Undert; ingivet 12 okt 1770.] – Förklaring öfver loco conferentiæ-memorialet af den 12 october 1770. [Rubr.] Sthlm 1771. 4:o. 12 s. [Undert.] – En ringa militair-persons fröjde-betygelse, deröfver, at han fäldt mera insigt och erfarenhet samt större urskillnings-gåfvor, än herr Professoren N. N. i Upsala, med svar, ibland annat om ducat-påsarna, i banken. Så och goda råd, at korsfästa sitt kjött samt dess enda lustar och begjäreiser. Sthlm [1771]. 4:o. 16 s. [Anon, tillskr.] – Pro memoria för riksdags-män vid 1771 års riksdag, eller Samling af märkvärdige uplysningar angående svenska vèxel-coursen och dess okände styresmän; jämte definition på det hemliga inbördes krigeriska tilstånd, hvaruti rikets inbyggare emot hvarandra blifvit försatte. Sthlm 1771. 4:o. 36 s. [Anon.] – Interims anmärkingar, vid Professor Christiernins stämning på commerce-rådet och riddaren Nordencrantz. Sthlm 1771. 4:o. 12 s. [Anon.] – Ödmjukt memorial. [Rubr.] Sthlm 1771. 4:o. 8 s. [Dat 18 sept 1771. Även:] Nordencrantz Memorial, rörande dess senast upgifne arbete til uplysning om rikets finance, m. m. Til riksens höglofl. ständer ingifvit. [Rubr.] Sthlm 1771. 4:o. (8) s. [Ingår även i: Rikens högloflige ständers underdåniga skrifvelse, til Kongl. maj:t, af d 4 sept 1771. samt Kongl. maj:ts därpå följande nådige befallning . . . angående commerce-rådet och riddaren Nordencrantz återstående skrifter i finance-sakerna. Jämte commerce-rådets . . . afgifne ödmjuka memorial . . . , [Sthlm] 1771, 4:o, s [5–12]; [enl uppg även:] Gbg 1771. [Även i följande arb.] – Nordencrantz underdåniga berättelse och svar, til

Kongl. maj:t, på hvad sätt och huruvida han måktat fullgjöra dess nådige befallning, af den 9 sistledne sept, i anledning af riksens högloflige ständers underdåniga skrifvelse af d. 4 ejusdem. Sthlm 1771. 4:o. (4), 8 s. [Enl uppg även:] Gbg 1771. – Nordencrantzes vördamma svar på högl. banco-deputationens protocols utdrag, af d 5 nov 1771. och dess memorial til höglofl. ridderskapet och adelen af den 27 sidstl. november, rörande capit. lieutenanten och riddaren P. Lilljehorn. Jämte bifogad jämförelse, emellan äldre och senare tiders förelupne förändringar i mynt- och drätsel-värk i Sverige, med mera. Sthlm u å. 4:o. (20) s. – Jämförelse emellan äldre och senare tiders förelupne förändringar i mynt och drätselvärk i Sverige, samt föränderligheten af de principer som i alla olika tidevarf hvarit (!) fölgde, och huru omöjeligt det varit at efter någondera af desse principer och däruppå grundade mynte-, banco-, växel- och finance-systemer, någonsin realisera sedlar och behålla silfvermyntet i landet. Sthlm 1771. 4:o. 67 s. [Anon.] – Märkvärdige jämförelser, af 1672 års berättelse om Sveriges financevärks tilstånd och dess ordsaker, då högstsalig konung Carl den XI:te trädde til regeringen, med des tilstånd efter egen upgift til Secrets utskottet den 4 Maji 1693. Jämväl af dess tilstånd 1697 . . . med tilståndet 1720 . . . och sidst af 1772 års tilstånd med 1771 års statsdeputations berättelse . . . hvarjämte bifogas några frågor och svar angående finance och pacificationer, samt et memorial til secreta utskottet med några noter til uplysning i desse jämförelser. Sthlm 1772. 4:o. 63 s. [Anon; det bifogade utgörs av följande arb.] – Några oförgripeliga frågor til vissa herrar auctorer och jurister, hvaruppå anhålles om deras benägna svar. [Rubr.] Sthlm 1772. 4:o. 24 s. [Anon; jämte memorial av N till SU 23 mars 1772.] – Anmärkningar vid åtskilligas tankar, som under denna riksdag yrkade blifvit emot de i trycket skedde upgifter, angående orsakerna och uphofsmännen til rikets, banquens och dess finance-verks nu varande tilstånd och hjelpemedel; på hög befallning författade och derföre understälte samtelige riksens hölofl.(!) ständers eget bepröfvande vid riksdagen i Junii månad 1772. Sthlm u å. 4:o. 27 s. [Föret.] – Anmärkningar vid de eftertänkelige påminnelser och klagomål, hvilka herr hof-marskalken Jennings vägat hos riksens höglofl. ständer förete d 28 sept detta år [1771], men först d 14 dec. föredragne, emot Hans kongl. maj:ts på riksens höglofl. ständers egne underdåniga anhållan af d 4 sept, aflätne nådige befallning af d 9 dito til mig undertecknad . . . Sthlm 1772. 4:o. (27) s. [Enl uppg även:] U o o å. 4:o. 23 s. – Ej sedda uppl ovan ur Arne Jörgensen, Calonius-Naumanska samlingen i Helsingfors universitetsbibliotek . . ., Hfors 1936, s 306 f.

Översatt: [Stanislaus I Leszczynski,] Utdrag af en vis och lärd konungs beskrifning om polska regerings-sättets brister och hjelp, 2:dra tomen, sidan 63, öfvers ifrån fransyskan. [Rubr.] Sthlm 1765. 4:o. (4) s. [Anon.] – Tankar om friheten i tryck, samt dess nytta och skada; hvilke år 1730 blifvit öfversatte ifrån den engelska periodiska

skriften, kallad Craftsman; men ej kunnat til trycket befordras, förrän riksens högloflige ständer dertil banat vägen fri, med förordningen af den 2 dec. 1766. Härvid bifogas jämväl et kort företal, om tryckfrihetens rätta värde och egenskap. Sthlm 1767. 4:o. (20), 28 s. [Anon.]

Källor o litt: N:s lefvernes beskrifn, Jernkontorets arkiv, Ensk personers handl:ar, RA. Orig:ge-neal, RHA.

AdRP fr o m 1719, 12, 14–17, 20–23 (1890–1955); N Ahnlund, Tiden 1721–1803 (dens, Sundsvalls hist, 2, 1921); Biographiskt lexicon öfver namnkunnige sv män, 10 (1844); B Boëthius o Å Kromnow, Jernkontorets hist, 1 (1947); BondRP, 1, 1720–1727 (1939); BorgRP från frihetstidens början, 3, 1726–1727 (1956); P-E Brolin, Hattar o mössor i borgarståndet 1760–1766 (1953); A Burius, Ömhet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik (1984); E-L Dahl o N Eriksson, Urborgaren. En studie i en merkantilistisk människo- o samhällssyn (Idé o lärdom, 1972); B Ericsson, Bergsstadens Falun 1720–1769 (1970); E Heckscher, A N (SMoK 5, 1949); dens, Sveriges ekon hist från Gustav Vasa, 2:2 (1949); T Hultin, Hist upplysn:ar om bergshand-teringen i Finland . . ., 1–2 (1896–97); E A Jansson, Ortala bruk (MHoF 16, 1947; tr 1948), s 94–102; P Karlsson, Regleringssystemet i funktion på central o lokal nivå (Industri och bjergverksdrift. Privilegering i Norden i det 18. århund-rede, 1985); P-A Karlsson, Merkantilismen o borgarståndets differentiering. Striden om stadspri- vilegierna på riksdagen 1726–27 (1700-talsstudier tillägn Birgitta Ericsson, 1985); Kommerskoll; F Lagerroth, Frihetstidens författn. En studie i den sv konstitutionalismens hist (1915); dens, J E Nilsson o R Olsson, Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772, 1 (Sveriges riksdag, 1:5, 1934); E Lönnroth, Regional and National Representation (The Swedish Riksdag in an International Perspective, 1989); L Magnusson, Korruption o borgerlig ordn. Naturrätt o ekon diskurs i Sverige under frihetstiden (Uppsala papers in economic history, 20, 1989); Malmström, 2–6 (2 uppl, 1895–1901); G Nilzén, A N som konsul i Portugal. En studie över bitterhetens ideologiska o politiska följder (PHT 1987); G Olsson, Hattar o mössor. Studier över partiväsendet i Sverige 1751–1762 (1963); K Petander, De nationalekon åskådningarna i Sverige sådana de framtråda i litt:en, 1, 1718–1765 (1912); S Rydberg, Sv studieresor till England under frihetstiden (Lychnos-bibl, 12, 1951); G Schauman, Studier i frihetstidens nationalekon litt (1910); H Schück o K Warburg, Ill sv litt:hist, 3 (3 uppl, 1927).

Lars Herlitz

Nordencrutz, släkt, härstammande från *Philip Schultz* (d senast 1692 enl Komm:koll:s skr till K M:t), som från 1676 av Abraham Cronström (bd 9) arrenderade säterierna Sundsör och Nykvarn i Turinge, Sth.